

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE VIDİN, SİLİSTRE VE SOFYA'DA İHTİDA HAREKETLERİ (XVIII VE XIX. YÜZYIL)

CONVERSATION MOVEMENTS IN VIDIN, SILISTRA AND SOFIA ACCORDING TO COURT RECORDS (XVIII AND XIX CENTURY)

Doç. Dr. Hava SELÇUK

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer almış olan Vidin, Silistre ve Sofya şehirlerinde XIV. Yüzyıldan itibaren uzun yüzyıllar boyunca yerli halklarla Müslüman Türkler birlikte yaşamışlardır. Bu birlikteliğin bir neticesi olarak çok yönlü etkileşimler oluşmuş ve farklı din gruplarının birbirinden etkileşimi neticesinde ihtidalar(din değişikliği) meydana gelmiştir. Diğer dinlerden İslâm dinine geçme, İslâm'ı kabul etme anlamına gelen ihtidaların mekân olarak Vidin, Silistre ve Sofya şehirleri, zaman olarak Osmanlı'nın XVIII. yüzyıldaki yansımaları çalışmamızın hareket noktası olmuştur. Bu çalışmada dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik tarihi hakkında önemli bilgiler ihtiva eden ve Bulgaristan Arşivi "Nationale Biblioteque" de bulunan Şer'iyye Sicilleri kullanılmıştır. Şer'iyye Sicillerinden Vidin ait 19 ve Sofya'ya ait 3 defter'de ihtida kaydı bulunmaktadır. Silistre'ye ait XVIII. yüzyılda bir adet sicil defteri mevcuttur ki 1791-1793 tarihlerine aittir. Vidin ve Silistre Tuna Nehri kıyısında Osmanlı Devleti'nin sınır şehirlerindendir. Bu şehirlerde XVIII. yüzyılda Avusturya ve Rusya ile savaşların etkisinde kalmıştır. Savaşlar neticesinde elde edilen esirler arasında da ihtidalar vuku bulmuştur. İmzalanan anlaşmalar gereği din değiştirenler mübadele dışında bırakılmıştır. Sofya şehri ise sınırdan uzak bir bölgede bulunuyordu. Ama bu süreçte bu bölgede de ihtidalar devam etmiştir. Bu üç Balkan şehrindeki (Vidin, Sofya, Silistre) ihtidaların Tanzimat öncesi ve sonrası yapısı ile Macar (Nemçeli) mültecilerin din değiştirme meselesi bu çalışmada irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vidin, Silistre, Sofya, İhtida, Şer'iyye Sicili

Abstract

Native population and Muslim Turks lived together in Vidin, Silistra and Sofia that took place within the borders of the Ottoman Empire since the eleventh century. As a result of this association is multi-directional interactions occurred and as a result of interactions of different religious groups conversions occurred. Reflections of conversions that means adopting Islam religion from other religions and accepting Islam to Vidin, Silistra, Sofia within the aspect of cities and XVIII century of Ottoman within the aspect of time; are the starting point of our study. Court Records containing important information about the political, social and economic history of the period are used in this study(at Bulgarian archive "National Biblioteque", forms the backbone of this paper.). There are conversions, registration in 19 book belong to Vidin and 3 books belong to Sofia in Court Records. There is one record book available for XVIII century of

Silistra that belongs to 1791-1793 dates. Vidin and Silistra were on the Danube River and the border cities of the Ottoman Empire. These cities also were affected. by the wars with Austria and Russia in XVIII Century. Conversions took place among prisoners obtained as a result of war. In accordance with the signed agreement apostates were excluded from exchange. City of Sofia city was located in an area away from the border. But in this process conversions continued in this region. Structures of Conversions these three Balkan Cities before and after the Reforms (the political reforms made in the ottoman state in 1839) and religious conversion matter of the refugees were examined in this study.

Key Words: Vidin, Silistra, Sofia, Conversion, Court Records

GİRİŞ

İhtida olaylarının meydana geliş zamanı, şekli, sayısı, şehir ya da kırsalda meydana geliş Osmanlı tarihi boyunca değişim göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlardaki şehir ve köyleri demografik yapısı birinden farklıdır. Bazı şehirler tamamen Müslüman nüfustan oluşurken bazı şehirlerde Ermeni, Rum, Sırp, Arnavut, Çingene, Boşnak, Yahudi, Hristiyan gibi farklı din ve ırklardaki insanlardan oluşan heterojen bir yapıdadır. Bu nedenle etkileşim ve bunun sonucu meydana gelecek bir değişim sosyal bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. İhtida olaylarının genel bir çerçevede değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda ilk fetih dönemi ihtidaları, fetihden birkaç yüz yıl sonra meydana gelen ihtidalar ve Tanzimat Fermanı sonrası ihtidalar olarak üç ayrı kategoriye ayırabiliriz. Bununla birlikte ihtidanın meydana geldiği şehrin sınır şehri olması, savaş güzergâhında bulunması veya savaşlarda elde edilen esirlerin din değiştirmeleri hadiseleri de farklı bir boyutta ortaya çıkmaktadır.

Müslüman bir devletin hâkimiyeti altına giren şehirlerde doğal bir süreçte ihtida olayları meydana gelebilmektedir. Mesela fetihden sonra Silistre'de 1490 yılında 3 kişi, Sofya'da 9 kişi ihtida etmiştir. Bu süreçte Vidin'de ihtida eden kimse bulunmamaktadır¹. Fetihden birkaç yüzyıl sonra meydana gelen ihtida olaylarının daha farklı bir sosyo-kültürel yapı içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Tanzimat dönemi ihtidalar konusunda yukarıda bahsettiğimiz iki süreçten daha farklı bir yapılanma ile ortaya çıkmaktadır. Tanzimat Fermanı ve uygulamaları Osmanlı Devleti'nde Müslim ve gayr-i Müslim halk arasında büyük değişimlere sebep olmuştur. Gayr-i Müslimlerden bazıları daha önceleri ihtida etmiş iken Tanzimattan sonraki dönemde asıl dinlerine döndüklerine görülmektedir. Klasik dönemde İslâm'a geçiş yani din değiştirme sadece kişiyi bağlamaktaydı. Tanzimattan sonraki dönemde ise bir Gayrimüslimin din değiştirmesine kilise ve cemaatler müdahale etmeğe başlamışlardır². Osmanlı sınır şehri olan Vidin ve Silistre ile Sofya şehirlerindeki ihtida hareketleri şu şekildedir:

1.Vidin'de İhtidalar

Osmanlı Devleti dinsel bir hoşgörü politikasının takipçisi olmuştur³. Osmanlı memleketinde yaşayan gayrimüslimlerin hukuk gibi ideolojik yönü ağır basan bir alanda

¹ Anton Minkov, *Conversion To Islam In The Balkans. Kisve Bahası Petitions and Otoman Social Life, 1670-1730*, Brill, Lieden.Boston 2004, s.39

² İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Ankara 2004, s.313-319; Halide Arslan, *Tanzimat Döneminde İhtidâ (1839-1876)*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi), Ankara 2008; Ahmet Yiğit, "İzmir Şer'iyye Sicillerine Yansıyan İhtida Vakaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 3 / 11 Spring 2010* http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/yigit_ahmet.pdf 09.07.2013(s.633-648)

³ Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi" *Belleten*, 50, 198, s.679-725.

Osmanlı hukuk sistemini benimsemiş olmaları, zimmîlerin topluma sanıldığından daha fazla bütünleştiklerini ve devletin kendilerine sunmuş olduğu hoşgörü ortamından fazlasıyla faydalandıklarını ortaya koyar⁴. Bu hoşgörü ortamında kendi dinlerinin istedikleri gibi yaşayabilmişlerdir. Bunun yanı sıra zaman zaman dinini terk edip İslam dinine giren yani ihtida eden kimseler bulunmaktadır. Bu ihtidaların sayısı, zamanı, meydana geliş şekli farklılık göstermektedir. Şehirlerin demografik yapısı ihtidada önemli bir faktördür. Vidin fethedildikten sonra Türk ve Müslümanlar kale içi ve dış kaleye yerleşmişlerdir. Varoş adı verilen şehrin etrafındaki mahallelerde Gayrimüslimler bulunmaktadır. Kırsalda bulunan köyler eski durumlarını muhafaza etmişlerdir ve buralara Türk yerleşimi pek yapılmamıştır. Dini mabetler açısından bakıldığında merkezde camiler bulunmakla birlikte Gayrimüslimlerin fetihten önce bulunan mabetleri de ibadete açık durumdadır. Bu nedenle şehrin varoşlarında yaşayan Gayrimüslimler ile köylerde yaşayan Gayrimüslimlerin dini konuda etkileşimi farklılık arz etmektedir⁵. Yani şehirde yaşayan Gayrimüslimler her ne kadar varoşlarda ikamet etseler de ticarethaneleri ve bazı ibadethaneleri kalede olduğu için Müslüman halkla bir etkileşim içerisinde değillerdir. Kırsalda yaşayan halktan özellikle kadınların şehirde pek fazla işleri olmadığı için farklı bir dinle etkileşimi pek söz konusu olmamıştır.

Osmanlı şehirlerinde Müslüman ve gayrimüslim toplum gerektiğinde aynı sokakta oturuyor, birbirleriyle eşya, emlak alış-verişi yapıyor, zaman zaman birlikte iş yapıyorlardı. Bu bölgedeki ihtida hareketleri özellik itibarıyla çoğunluğu toplum içi ilişkilerden kaynaklanan bir yapı taşıması sebebiyle hem psikolojik hem de sosyo-kültürel faktörlerden etkileşim neticesinde meydana gelmiştir. İhtida eden kadın, gayrimüslim kocasından boşanmak zorunda kalmakta veya kendisinin evi terk etme mecburiyeti doğmaktadır. Erkek ihtida ettiği zaman karısının din değiştirmesi gerekmiyordu. Gayrimüslim bir kadın ihtida etmiş bir kocayla birlikte yaşayabiliyordu. Dolayısıyla toplumsal açıdan erkeğin başka bir dine girmesi kadına nazaran daha kolay gibi görünmektedir. Kadınların ekonomik yönden fazla güçlü olmadığı göz önüne alındığında gayrimüslim bir kadının din değiştirmesinin pek de kolay olmadığını vurgulamamız gerekmektedir⁶.

1705'den 1827 yılına kadar Vidin'de 6'sı kadın olmak üzere toplam 40 kişi ihtida etmiştir(Bakınız-Tablo-1). İhtidaların % 15'ini kadınlar oluşturmaktadır ki yukarıda ifade ettiğimiz gibi kadınları ihtidası hem psikolojik hem de sosyolojik olarak pek kolay görülmemektedir. Vidin'de bir ailede karı-koca birlikte ihtida etmişlerdir. Abraham adlı kişi İbrahim ismini, karısı Yivan ise Meryem ismini alarak 1772/1773 yılında Müslüman olmuştur. İhtida eden iki kişi çocuktur. Bunlardan Osman ismini alan Deragol veled-i Serkiz Vidin ahalisinden Hüseyin b. Mehmed'e teslim edilmiştir. Gayrimüslim bir ailenin yanında kalması ve onların terbiyesinde bulunması dini açıdan uygun görülmediği için Müslüman ve halkın güvendiği bir kişiye emanet edilmiştir. Farklı tarihlerde Eflak taraflarından Tuna'nın öbür yakasından gelen 4 kişi ihtida ederek Müslüman olmuştur. İhtida edenlerin 1'i Yahudi, 1'i Ermeni olarak kayıt edilmiştir. Bu ihtida kayıtlarından 8 kişi köy ve nahiyelerde 5 kişi ise şehirlerde yaşayan kişilerdir(Bakınız-tablo-1). Köyde yaşayan erkeklerde din değiştirme

⁴ Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi", *Pax Ottomana*, Sota-Yeni Türkiye, Harlem- Ankara 2001, s.48-49.

⁵ Hava Selçuk, *Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti: Vidin*, Çizgi Yayınları, Konya 2013, s.59.

⁶ Hava Selçuk, "Şer'iye Sicillerine Göre Kayseri'de İhtida Eden Kadınlar ve Bunların Sosyal Statüleri (1650-1750)", *Woman/Kadın 2000*, Cilt: VI, Sayı: 1, Gazimagusa 2005 s.88.

hadisesi daha fazla gözükmektedir. Zira ihtida eden kişi Gayrimüslim topluluk içerisinde ikamet etmemekteydi. Bu kişilerin Müslümanların yaşadığı bir yerleşim birimine getirilmesi gerekiyordu. Bu nedenle ihtida eden bu kişiler muhtemelen şehre gelip yerleşeceklerdir. Bu durumda din değiştirme toplumda statü atlamayı da beraberinde getirmektedir.

Vidin’de Müslüman olan kadınların 3’ü Ayşe, 1 Emine, 1’i Meryem ve 1 ‘i Hatice ismini almıştır(Bakınız-Tablo-1). Ayşe, Hatice ve Emine isimleri bu kadınların Sünni bir söylemin içinde Müslümanlığı seçtiklerini göstermektedir. Müslüman olan erkeklerin 6’sı Ahmed, 5’i Hasan, 4’ü İbrahim, 4’ü Mustafa, 3’ü Osman, 3’ü Mehmed, 2’si Abdullah, 2’si Ali, 1’i Süleyman, 1’i Hüseyin, 1’i Yusuf ismini almışlardır(Bakınız-tablo-1). Erkek isimlerinden Ali, Hasan, Hüseyin gibi ehl-i beyt isimlerinin kullanılması muhtemelen buralarda tekke yani Bektaşî söylemlerinin etkisiyle bir Müslümanlaşmanın olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra İbrahim isminin kullanılması Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet’in atası olarak kabul edilen ve bu üç dinde ortak olan bir Peygamberin isminin kullanılması bu bölgedeki mevcut dinlere karşı gösterilen hoşgörüyü de temsil etmektedir.

Şer’i mahkemeler çoğunlukla çocukları Müslime anneye veya Müslim babaya verir, böylece İslâm dinini seçmelerini kolaylaştırır. Zira Hazreti Muhammed’in her insanın İslâm fıtratı üzerine doğduğu, sonradan anne ve babalarının telkiniyle başka dinlere geçtikleri yönündeki hadis-i şerifini esas alan İslâm hukukçuları, çocukların anne ve babalarından hangisi hayırlı ise onun vesayetine girmesi gerektiğini kabul etmişlerdir⁷. Müslüman ile gayrimüslimin evliliği ile alakalı belgede Gökçe Baba Mahallesinde ikamet eden Ahmed b. İbrahim’in zevcesi gayrimüslimdir. Muhammed ve Hanife adlı iki çocuğu vardır ve eşi de hamiledir. Ahmed b. İbrahim vefat edince çocuklarının vesayeti anneleri gayrimüslim olduğu için Mustafa bin Hüseyin’e verilmiştir. Ardından çocuk doğduktan sonra gayrimüslim anne ihtida ederek Müslüman olmuş, Fatıma adını almış ve çocuklarının vesayetini tekrar üzerine almıştır⁸. Burada sosyal ve dini şartların zorlaması neticesinde bir annenin din değiştirmek zorunda kaldığı görülmektedir. Zira evliliği süresince ve iki çocuğu olmuş, üçüncü çocuğuna hamile olan Gayrimüslim kadın Hristiyan kaldığı sürece çocuklarına sahip olamayacağını bildiği için kocasının ölümünün ardında sadece Gayrimüslim olduğu için çocukları kendi elinden alınca oda İslamiyeti seçerek çocuklarına tekrar kavuşmuştur.

Tanzimatın ilanından sonrada da Vidin’de ihtidalar devam etmiştir. 19 Ocak 1851 tarihli Vidin Valisi Nail Bey’e gönderilen şukkada vefat eden Osman’ın en büyüğü 12 en küçüğü 2 yaşında çocuklarının annesi veya Müslümanlardan uygun birisinin yanına verilmesi gerektiği ayrıca bu çocukların her birine bülûğ çağlarında kesilmek üzere 25’er kuruş maaş tahsis edildiği ifade edilmektedir. Kadın, yanında bulunan çocuklarıyla beraber kendilerine tahsis edilen maaşla Vidin’de geçinemediklerini belirterek memleketine gitmelerine izin verilmesini istemektedir. Vidin Valisinin konuyla ilgili tahriratının Meclis-i Valâ’ya havale edilip, Hariciye Nezaretiyle de haberleşildiği belirtilmekte ve çocuklardan birisinin 12 yaşında olması dolayısıyla kadının çocuğun bakımı hakkının olmadığı ve Müslümanlardan uygun birinin yanına verileceği ifade edilmektedir. Diğerlerinin de hadd-i hidâne (bakım çağları) ulaşmaya kadar anneleriyle birlikte oturmak üzere, İslâm ismi verilip, kadınla beraber, çocukların bülûğ çağlarına kadar tahsis edilen maaşlarının mahallî emvâlinden verilmek üzere

⁷ Hava Selçuk, “Şeriye Sicillerine Göre Kayseri’de İhtida Eden Kadınlar ve Bunların Sosyal Statüleri (1650-1750)”, s. 83-84.s

⁸ Hava Selçuk, “Vidin’de Toplumsal hayat: 13 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre (1698-1699), Karadeniz - 4(14), 2012, s.39-40; 13 Numaralı Vidin Şer’iyye Sicili, s.6.

gitmelerine izin verilmesi Meclis-i Vâlâ'dan da ifade edildiği ve gereğinin yapılacağı beyan edilmektedir⁹.

Tanzimatın ilanından sonra ihtida eden kişilerin kilise ve cemaatlerinin baskısı karşısında yer değiştirmek istedikleri görülmüştür. Mesela 4 Eylül 1858 tarihli belgede, aslen Nişli olup Vidin'de oturan Rahip Todora'dan bahsedilmektedir. İhtidâ edip, Meclis'te ihtidâ sebebi sorgulanan Rahip, Vidin'de kalırsa Hristiyanlar tarafından rahatsız edilir (tesmîm olur) endişesiyle Dersaadet'e gitmek için izin istemekte ve Müslümanlığını gösterir bir tezkire verilip, kendisine yardımcı olunmasını arzu etmektedir¹⁰.

Vidin'de mülteci meselesinin sonucu olarak bu bölgeye sığınan kişiler arasında da ihtida vakalarına rastlanmaktadır. 1849 yılında, Macar ihtilalinin Rusya'nın müdahalesi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanınca Macar ve Polonyalı politikacılar ve savaşçıların bir kısmının da Osmanlı Devleti'ne sığındıkları görülmektedir. Polonyalı mülteciler arasında General Bem, Dembinsky, Wisocki ve Bulharin gibi isimler bulunmaktaydı. General Bem, bir süre sonra din değiştirerek Murat Paşa ismini almıştır. Vidin Kalesi Komutanı Ziya Paşa tarafından törenle karşılanan Murat Paşa'nın yanında çok sayıda subay ve asker de Müslümanlığı kabul etmişti. Dinini değiştirmeyenler için Vidin Kalesinde bir kilise tahsis edilmişti. Polonyalı mülteci subayların çok büyük bir kısmı Türkiye'de kaldı ve Osmanlı ordusundaki yeni görevlerine tayin edilen subayların bir kısmı da Müslümanlığı kabul etti.¹¹

2.Sofya'da İhtidalar

1380'li yılların başında Osmanlı hâkimiyetine giren Sofya XV. Yüzyılın ortalarına doğru idari bakımdan Rumeli eyaletinin merkezi oldu. Aynı zamanda bir metropolitlik merkezi olan Sofya, XVIII. Yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin sadece Rumeli Eyaletinin değil Avrupa topraklarının ana merkezi olarak da öne çıktı. Şehirde Müslümanlar, Ortodoks Hristiyanlar, Yahudiler ve Ermeniler yaşıyordu¹². Sofya şehrinde 1757-1791 tarihleri arasında mevcut 3 sicilde toplam 15 ihtida kaydı bulunmaktadır. Bunların 4'ü kadınları 11'i erkeklere aittir. Kadınların 2'si Ayşe, 1'i Meryemşah, 1'i Hafize ismini almıştır. Erkeklerin ise 5'i Mehmed, 2'si İbrahim, 1'i Mustafa ve 1'i İsmail isimlerini almışlardır. İhtida edenlerden birisi küçük çocuk, birisi Ermeni, birisi de Yahudi'dir. İhtida edenlerin nereli oldukları pek kayıt edilmemişse de kayıt edilenlerin büyük çoğunluğu köylerde ikamet eden kişilerdir(bakınız-Tablo-2).

3.Silistre'de İhtidalar

XVIII. yüzyılın ortalarında Silistre on sekiz Müslüman Mahallesinde 820 hanesi olan bir şehirdir. 399 haneden daha az olmamak üzere şehirde askeri statüye sahip hane sahipleri de bulunmaktaydı. Kayıtlarda 125 Müslüman hane sahibinin baba adı Hristiyan isimleri kayıt edilmişti ki bu kişilerin ihtida ettiği görülmektedir. Varoşlarda ise kısmen Bulgar, kısmen Romen isimleri taşıyan 167 Ortodoks Hristiyan, sekiz Ermeni, dokuz Yahudi hanesiyle asker olan 11 hanelik bir Bulgar voynuk grubu yerleşmişti. Toplamda şehrin 1015 hanesi, % 80'i Müslüman olan 4.500-5.000 nüfusu vardı¹³.

⁹ Arslan, *agt*, 93-94.

¹⁰ Arslan, *a.g.t.*, s.149.

¹¹ Ortaylı, *aeg*, 188-191.

¹² İlhan Şahin, "Sofya", *DVİA*, C.37, İstanbul 2009, s.344-346.(344-348)

¹³ Machiel Kiel, "Silistre", *DVİA*, C.37, İstanbul 2009, s.204 (s.202—205)

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın sonlarında sıradan Silistre'de yaşayan Müslüman olmayan Osmanlı tebaasından değil de sınır olduğu Nemçe halkından (Avusturya) Osmanlı Devletine esir düşen kişiler arasında İslamı hak din olarak kabul edip, kendi inançlarını terk eden kişiler bulunmaktadır. Silistre'de Hüseyin Beğ Mahallesinde yaşayan Çalık Mehmed Ağa'nın elinde bulunan Nemçe esirlerinden olan çocuk İslam dinini kabul etmiş ve Selim ismini almıştır. Fi 28 Z 1206(18 Temmuz 1792)¹⁴. Normal ihtida kayıtlı mevcut defter bulunmamaktadır. XVIII. Yüzyıla ait defterlerin tamamı bulunmadığı için Silistre'de meydana gelen ihtidalar tespit edilmemiştir.

Ziştovi Antlaşmasının 7. maddesine göre, esirlerin mübadelesine dairdir. Bu maddede iki taraftan dinlerini tebdil edenler iade edilmeyeceği belirtilmiştir. 1791 yılında yapılan Ziştovi Antlaşması'nın 7. maddesi de şöyledir: *"İşbu sefer hengâmında askerî ve gayr-ı askerî zabt olunan cem-i üserâ-yı Devlet-i Aliyye bilâ istisnâ Devlet-i İmperatoriyye tarafından sebilleri tahliye ve Ruscuk ve Vidin ve Bosna havalisinde Devlet-i Aliyye mübaşirlerine teslim olunub mukabelesinde ancak zindanlarda ve Bosna sergerdelerinden bazısında bulunan Devlet-i İmperatoriyye'nin reaya ve soldatları teslim olunub eyadi-i efradda memalik-i Devlet-i Aliyye'de mikdar-ı kesiri bâki olmağla Devlet-i Aliyye bu babda seferden mukaddem câri olan istatuko istrikt kaidesine muvafakat ve âsar-ı mukaddere-i muharebeyi mahiv izale zımnında meccanen yani bilâ behâ ve bilâ bedel tasdiknâmeler mübadelesinden sonra iki mah zarfında cem-i abid ve esirleri herhangi sin ve cins ve rütbeden ve her kimde ve hangi mahalde bulunurlar ise red ve teslim eylemeği teahhüd ider şöyle ki fîmâba'd tarafeyn reayasından ferd-i vahid canib-i aharın memalikinde kayd-ı esirde kalmaya ve ancak memalik-i Devlet-i Aliyye'de kavaid-i mer'iyye üzre rızaen din-i İslâm'ı kabul idenler ve memâlik-i Nemçe'de tanassur idenlerden maâda tarafeyn memâlikinde ferd-i vahid kalmaya¹⁵".*

Ziştovi anlaşmasının adı geçen maddesi doğrultusunda Silistre Kadılığına yazılan emir şu şekildedir: Mart 1792 tarihli belgede Osmanlı Devleti'nin tebaasının ellerinde mevcut bulunan Nemçe esirlerinden kendi rızalarıyla İslam dinini kabul etmemiş olup Nasraniyette ısrar eden her ne kadar kadın ve erkek esir var ise Nemçe tarafına teslim edileceklerdir. Osmanlı topraklarında bulunan kendi rızalarıyla İslamı kabul edenler dışında kalan Nemçe esirlerinin Nemçeli tarafına teslim edilmesi ahitnamenin bir gereğidir. Elinde Nemçe esiri bulunan kişiler mahkemeye gelerek her bir esir için devlet tarafından kendilerine 100'er kuruş verilecektir. Bunun için Arnavutluk, Bosna, Sırb ve Rumeli havalisine görevlendirilecek bir mübaşir vasıtasıyla bu esirler toplanarak Nemçe'ye teslim edilecektir.¹⁶

Nemçeli ve Moskofludan savaş sırasında kendi rızalarıyla firar edip Tuna'nı beri tarafına gelip, yine kedi rızalarıyla İslamı kabul etmiş (Silistre, Silistre yalıları, Rusçuk'tan Vidin'e kadar bölgede) ve sahipleri bulunmayan kişiler(her hangi bir kişinin mülkiyetinde olmayan) mübaşir vasıtasıyla toplatılıp orduya dâhil edileceklerdir. Bu kişiler askeride istihdam edileceklerdir. Rebiyülahir 1206(Aralık 1791)¹⁷.

Rusya ile Osmanlı arasında imzalanan antlaşmada orada tanassur eden Müslümanların Rusya'ya, Osmanlı'da da Müslüman olan Rusların Osmanlı'ya teslim edilmesi gerektiği ifade edilmiştir ve 100 kuruş semenlerinin iadesi ve bundan sonra da meydana gelen olaylarda da bu

¹⁴ 50 Numaralı ŞŞS, s.1.

¹⁵ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasal Tarih Metinleri*, C.I, TTK Basımevi, Ankara 1953, s. 172.

¹⁶ 50 Numaralı ŞŞS, s.118-119(varak-58-59), Belge:139. Hava Selçuk, "Ziştovi vee Yaş Antlaşması Arasında Tuna Kıyısında Bir Osmanlı Kenti: Silistre (1791-1793)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring*, Ankara 2013, p. 653-654.

¹⁷ 50 Numaralı ŞŞS, s.58(varak-29), Belge:72; Selçuk, "Ziştovi vee Yaş Antlaşması Arasında Tuna Kıyısında Bir Osmanlı Kenti: Silistre (1791-1793)", s.653-644.

şekilde davranılması ifade edilmektedir. Avusturya'ya esir düşüp orada tanassur ettirilmiş ve asker yazılan Bosnalı İbrahim Beşe adlı bir yeniçerinin rızası olmaksızın tanassur ettirilmesine binaen serbest bırakılması hakkında sefaretle Nemçe'ye gönderilen Ebubekir Ratip Efendi'den Avusturya hükümetine takrir yazılmıştır(29 Zilkade 1206/19 Temmuz 1792)¹⁸.

XIX. yüzyılda Tanzimat'ın ilanından sonra Silistre'de ihtida hareketleri devam etmiştir. 1849 tarihli belgede mühtedilerden *kabûl-i din-i mübîn* eden 57 nefere esvab verilmesine dair Silistre Valisi'ne şukka gönderildiği ifade edilmektedir¹⁹.

Silistre'de ihtida hareketleri daha çok savaş esirleri münasebetiyle ortaya çıkmıştır. Sınır şehri aynı zamanda savaş bölgesi olması münasebetiyle savaş esirleri ve başka ülkelerden kaçarak Osmanlı devletine sığınan kişilerin ihtidaları söz konusu olmuştur.

SONUÇ

Osmanlı devletinin sınır şehirlerinden olan Vidin ve Silistre ile sınırdan uzak bir bölgede yer alan Sofya'da meydana gelen ihtida hareketleri incelenmiştir. Osmanlı hâkimiyeti XIV. Yüzyılda altına giren bu şehirlerde XIX. yüzyıla gelindiğinde ihtida hareketleri hala devam etmektedir. Sınır şehri olan Silistre ve Vidin'in normal şehir içerisindeki Gayrimüslim halktan ihtidaların yanı sıra mülteci, esir ve Tuna Nehri'nin karşı kıyısından Eflâk'tan gelen kişilerin ihtidaları söz konusu olmuştur. Yapılan antlaşmalara göre ihtida edenlerin mübadele dışı bırakılması neticesinde ihtida eden Rus veya Avusturyalı(Nemçeli) esirler Osmanlı topraklarında yerleşmişlerdir. Osmanlı sınırları içerisinde daha iç bölgede olan Sofya'da ise Anadolu şehirlerinde gördüğümüz bir yapıda ihtida hareketleri olmuştur. Tanzimat sonrası ihtida hareketleri sınır bölgesi Vidin ve Silistre'de pek bir değişim olmadan devam etmiştir. Vidin'de bulunan mülteciler arasında dinlerini değiştirerek İslamiyeti seçen kişiler bulunmaktadır. Vidin, Silistre ve Sofya'da ihtida edenler arasında yerli Bulgar halkından başka, Ermeniler, Sırp lar ve Yahudilerde bulunmaktadır. İhtida eden kişilerin cinsiyetlerine baktığımızda büyük çoğunluğun erkek olduğu görülmektedir. Kadınların sosyal statüleri gereği din değiştirmeleri kolay olmamaktadır. İhtida eden kişilerin isimlerine baktığımızda hem Sünni hem de tekke söylemlerinin etkili olduğu görülmektedir. Silistre, Vidin ve Sofya Osmanlı hâkimiyeti döneminde farklı etnik ve dinî unsurların yüzyıllardır bir arada yaşadığı bir bölgedir. Şer'iyye Sicillerinden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda adı geçen Balkan şehirlerinde ihtida hareketlerinde sosyo-kültürel çevrenin etkili olduğu söylenebilir. Müslüman ve gayrimüslimlerin nüfus oranları göz önüne alındığında XVIII. yüzyılda Balkan coğrafyasının bu şehirlerinde din değiştirme olayının oldukça düşük olduğu dikkati çekmektedir. Zira sicillere göre bu bölgede 10 kadın ve 46 erkek toplamda 56 kişi ihtida etmiştir. Dikkat çekici diğer bir husus Tanzimat Fermanının gayrimüslimlere sağladığı avantajlara ve kiliseye rağmen ihtidaların Tanzimat öncesi gibi devam etmesidir.

KAYNAKÇA

13, 38, 8, 10, 42, 18, 40, 9, 54, 25a, 52, 63, 61, 74, 39, 37, 159a, 71, 84 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicilleri
50 Numaralı Silistre Şer'iyye Sicili
16, 21, 24 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicilleri

¹⁸ Halide Aslan, "Tanzimat Döneminde Dinî Değişim Halleri: İhtida-Gizli Din-Tanassur ve Osmanlı", *Toplum Bilimleri* • Temmuz 2012 • 6 (12), s.77, (s.55-82)

¹⁹ Arslan, *agt*, 145.

- ARSLAN, Halide, *Tanzimat Döneminde İhtida*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
- ASLAN, Halide, "Tanzimat Döneminde Dinî Değişim Halleri: İhtida-Gizli Din-Tanassur ve Osmanlı", *Toplum Bilimleri* • Temmuz 2012 • 6 (12), s.55-82.
- ÇİÇEK, Kemal, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi", *Pax Ottomana*, Sota-Yeni Türkiye, Harlem- Ankara 2001, s.48-49.
- ERCAN, Yavuz, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi" *Belleten*, 50, 198, s.679-725.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasal Tarih Metinleri*, C:I, TTK Basımevi, Ankara 1953.
- KİEL, Machiel, "Silistre", *DVİA*, C.37, İstanbul 2009, s.202-205.
- MİNKOV, Anton, *Conversion To Islam In The Balkans. Kisve Bahası Petitions and Otoman Social Life, 1670-1730*, Brill, Lieden.Boston 2004.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, Turhan Kitabevi, Ankara 2004.
- SELÇUK, Hava, "Şeriye Sicillerine Göre Kayseri'de İhtida Eden Kadınlar ve Bunların Sosyal Statüleri (1650-1750), *Woman/Kadın 2000*, Cilt: VI, Sayı: 1, Gazimagusa 2005, s. 71-94.
- SELÇUK, Hava, "Vidin'de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre (1698-1699), *Karadeniz* -4(14), 2012, s.39-40.
- SELÇUK, Hava,, "Ziştovi vee Yaş Antlaşması Arasında Tuna Kıyısında Bir Osmanlı Kenti: Silistre (1791-1793)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring* , Ankara 2013, p. 653-654.
- SELÇUK, Hava, *Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti: Vidin* , Çizgi Yayınları, Konya 2013.
- ŞAHİN, İlhan, "Sofya", *DVİA*, C.37, İstanbul 2009, s.344-348.
- YİĞİT, Ahmet, "İzmir Şer'iyye Sicillerine Yansıyan İhtida Vakaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 3 / 11 Spring 2010*http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/yigit_ahmet.pdf 09.07.2013(s.633-648).

TABLO-1. VIDİN'DE İHTİDALAR

Defter No	İhtida Eden Kişi	Açıklama	Müslüman İsmi	Mahalle veya köyü	Tarih
38	-	alet-i harb ile etrafı zarar vırıyor	-	Dülger Ahmed	1704-1705
8	Yun	-	Ayşe	-	1721/1722
10	Çömlekçi Velçev veledi İsaçev	-	Abdullah	İzver Mahallesi	17 Aralık 1732
10	Deragol veled-i Serkiz	sagır Ermeni, Hüseyin Beşe b.Mehmed'e teslim edildi	Osman	-	6 Mart 1731
10	-	Silistre sakinlerinden	Ali	-	23 Aralık 1731
10	Mihail	-	Ahmed	-	1732

42	-	-	Osman	-	9 Kasım 1731
18	Angele	.. Toniş karyesi	Ayşe	Toniş karyesi	21 Nisan 1738
40	Devmetre veled-i Nikola	-	-	Hatice	1739
9	Kostantin	-	Osman	-	9 Nisan 1740
9	Torun	-	Abdullah	-	-
54	Gorgi	Eflaktan			19 Temmuz 1740
25a	Nikola	Eflak kurasından	İbrahim	İsterve	20 Ağustos 1743
52	Berbeve veled-i Rober	Vidin mütemekkinlerinden	Ahmed	-	30 Temmuz 1760
52	Rızev veled-i Kostantin	Eflak tarafından sanatı kürkçülük	Ahmed	-	-
63	İzvanal	-	Hasan	-	-
63	İmran	-	İbrahim		
63	Muha	-	-	-	-
63	Yivan	-	Süleyman	Fethülislam	11 Mart 1773
63	İzvancin Nikola	-	Hasan		1773
63	Abraham	-	İbrahim		1773
63	Abraham'ın zevcesi Yivan	-	Meryem		1773
63	-	-	Ahmed		30 Ocak 1773
63	Nakav	-	Hasan		30 Ocak 1773
63	Tetobanlı Todor	şab-ı merda	Mehmed	-	-
61	Petre		Hasan	Varoş sakinlerinden	
74	Todor	-	Yusuf	Polmiye nahiyesi Koçça köyünden	

74	Kostantin	Eflak canibinden	Mehmed	Çerniş	30 Haziran 1766
74	Yun veled-i Yivan	-	İbrahim	Yergove karyesi	1767
74	Filip	Vidinli	Ali	-	-
74	Buhor Bakayev	Yahudi	Mustafa	-	1767
74	Bun veled-i Marin	Ruşuklu	Ahmed	varoşdan	20 Temmuz 1767
74	Gorgi veled-i İstançul	-	Hasan	-	-
39		Sagır	Mustafa	-	-
39	-	-	Mustafa	-	17 Mart 1768
37	Yuna	-	Ahmed	-	-
159 a	Yivan	-	Mehmed	-	-
71	-	-	Ayşe		1773
84	Ebolzolyo	Eflak yakasından	Mustafa	-	1826
84	İstono veled-i Kattın	Müfti-zade Abdurrahman Efendi çiftliğinden	Emine	-	1826

84	Melamet	-	Hüseyin	Polmiye köylerinden	1826
----	---------	---	---------	---------------------	------

TABLO.2-SOFYA'DA İHTİDALAR

Defter No	İhtida eden kişi	Açıklama	Müslüman İsmi	Mahalle veya köyü	tarih
16	Nikola	Şab-ı emred	Mehmed		1757
16	Radu	-	Ayşe	Sagirli karyesi	30 Mart 1757
16	Hiristo	-	Mustafa	-	31 Mart 1757
16	Maçın	Aslen Kalkancı karyesinden	İsmail	-	16 Mayıs 1757
16	Velko	Vidinli	Mehmed	-	-
16	Mule	sabi	Ahmed	-	20 Eylül 1757
16	Abraham	Ermeni	İbrahim		Kasım 1757
16	-	Yahudi	İbrahim	-	1757
16	-	-	Ayşe		9 Aralık 1757
16	-	Bosnalı	İbrahim	-	Aralık 1757
21	Memehev	Bikr-i baliğ	Meryemşah	-	29 Aralı 1761
24	Ana veled-i İspas	-	Mehmed	Rublofça	23 Ocak 1762
24	Vidov veled-i Mişo	-	Hafize	Emrmipot	6 Ekim 1790
24	Manklot Pavun	-	Mehmed	Sofya sakinlerinden	11 Şubat 1791
24	İstoyev veled-i Selu	-	Mehmed	(...) karyesi	3 Ocak 1791